

Abel kacagása és szomorúsága

1.

„Emlékszem az öröme, mikor Tamási Áront megismertem és sikerült útjait egyengetnem . . .“

Tíz esztendővel a *Lélekindulás* megjelenése után, 1935-ben Babits ezzel a mosollyal emeli a *Jégtörő Máttyást* az erdélyi epika remekei közé. Az európai horizontok nagy kémlelője, aki az erdélyi irodalmat valamilyen ősi regionalizmustól féltette, magasra emelt mércével állapítja meg, hogy a székely kalandsorozatok aranyszálai mögött, az oly sokszor ködösnek tartott háttérben nagyobb s messzebb sugárzó motívumok feszülnek; egy végocokot feszegető szándék ábeli nyugtalanságú, minduntalan fölhangzó kérdései; a halál színe előtt törvényszerűleg fölújuló sajnó: mi célra vagyunk e világon? S a velejáró gomolyag: magány és közösség, természet és civilizáció, hit és mítosz, illúzió és szerelem . . .

E kérdések voltak Tamási sokat kárhoztatott elrugaszkodásainak is forrásai. Nyugtalan, örök-kísérletező ember volt. Kitöréseihez mindig, úgyszólván minden könyvével más-más kaput választott. Harci fegyvereit nem változtatta, s a szegények zászlaját sem. De bölceleti hajlama szerint a „nagy motívumok“ hófedte csúcsai közül mindig azt választotta, amelyhez kitaposott ösvény nem vezetett.

A pizstráng természete élt benne; ár ellen úszva kereste a minden napok tiszta vizeit s mindig a forrás közelében. Amikor attól sorsa elvetette, hogy mintegy álomszerűleg előbbi létét újra élve az önismétlés kínját elsenvedje, az életmű nagyjából már készen állt; már kivívta helyét a magyar irodalom nagyjai között.

Magasra nyulánczó kedve új műfajt teremtett: Ábel-regényével a zsánert és mítoszt egyesítő pikaeszket, a *Jégtörő Máttyással* a népmese-regényt, fortélyos párbeszédeivel a Szabédi-keresztelte feleselő novellát.

Népi játékaival is új csapást vágott a színpadi irodalomban. Az *Énekes madár* hajdani félsikere — sőt balsikere — napjainkban nőtt teljes sikerré hazai magyar színpadjainkon.

2.

A Tamási körül lezajlott sok évtizedes vitában a monografikus igényű kritika bizonyára rendet teremt majd. Ha az effajta munka rövid idő alatt egyáltalában lehetséges: csakis a kollektív eszmecsere útján lehetséges. Aminek elengedhetetlen föltétele, hogy a szélesebb közönség, a második világháború után felnőtt nemzedék is megismerkedjék Tamási Áronnal. Az olvasótábor híján zajló belterjes eszmecserek nem egyebek árnyék-bokszolásnál.

Romániában ezidén engedjük útnak válogatott novelláinak könyvét.

A hajdani túlzók és rajongók s átellenben a József Attilát is jobboldalisággal megbélyegző tagadók csatakiáltásai maradjanak ott, ahol el-

hangzottak: a múltban. Ma a személyes ellenfelek reves dogmák rossz tüzenél sírva vetik a füstöt, s nem értik, miként lehetséges, hogy az *Énekes madár* kitűnő mesejáték, mégis sikere van.

Ami mindebből mai eszmecserénkbe átszüremlik: nem virágvasárnap nap hozsánna, sem a forgalomból kivont — azaz kiesett — bírák Prok-rusztész-ágyának recsegése, hanem a tárgyilagosság Gaál Gábor-i hangja: a marxista megalapozottságú népfrontos igény szélesebb ölelése.

Ebben a minden humanista — nemzeti és egyetemes — értéket át- karoló mozdulatban született újjá a régi igény, hogy Tamási Áron román- iai magyar szellemi életünkben az őt megillető helyre kerüljön.

Pindarosz aranyszékébe?

Apollón templomát senki sem óhajtja Tamási-mauzóleummá nyil- vánítani. A tapasztalat — ama történelmi — azt mutatja, hogy az elfo- gultság egyforma hévvel hajlamos sebet és koszorút osztani, aranyszé- ket és vádoltak padját ácsolni. E kétfajta munkát néha azonos kritikus elmék művelik, s végletek között darabjaira törik az igazság.

Hányszor hallottuk: regionális és misztikus, anekdotikus és idillikus. Az volt az igazi, aki elkezdte a *Czimereseket*. Az volt az igazi, aki nem folytatta a *Czimereseket*. Az volt az igazi, aki elűtette Dudiccsal Wébert, a szociáldemokrata képviselőt. És átellenből: az volt az igazi, kinek szűz- márvás királyfia az ég felé vezető utakat keresi. Holott a *Vad szerencse* alig-alig több publicisztikai fintornál, a *Szűzmárvás királyfi* pedig mes- sianisztikus ködével csak részletremekléseket villantó tisztulási folyamat. Sokszor megismétlődő jelenség Tamási pályafutásában. Meghódított esz- mei és művészi magaslatokról nemegyszer esett vissza. Olykor önnön színvonala alá. Ez elsősorban regényirodalmához kapcsolódó kérdés, amit másutt s más alkalommal kell majd számbavételezni.

3.

Az igazi Tamási nem az ég, hanem az OTTHON felé vezető utakat kereste. Jégcsapos évszakban az otthoniasság káprázatával keresett vi- gaszt. A pikareszk sajátos műfaja nem annyira kalandvágyból, mint kény- szerű hányattatásból születik nála. Ábelt a szegénység űzi föl a Hargi- tára s később — nyomorgó székely munkások tízezreivel — Amerikába. A kedves suhancot, a mulatságos kópét nem az isteni kedély, hanem az istentelen sivárság kényszeríti pikaróvá. Tudjuk: ez idő tájt a székely- ségnek sem az ipar, sem a föld semminő megélhetést nem nyújtott. Bözödi György *Székely bánja* című segélykiáltó könyvében ezt főbe- kólíntó tények ezreivel tárta föl immár harminc esztendeje. Épp amikor Ábel is elindult világjáró útjára. S hányan vándoroltak ki előtte a szél- rózsa minden irányába: háború, éhínség, pestis, felkelés utáni megtorlás, madéfalvi veszedelem, hányszor mozgatta már meg őket szerteszóra el egészen Washingtonig és Egyiptomig. Az udvarhelyszéki ácsmes- ter egyként tartotta számon a bukaresti, galaci és — dél-afrikai mun- kalehetőségeket; a tavasz kezdetét s a búr háború befejeztét várva élesít- gette építő szerszámait s elméjét is, hogy nálánál nagyobb kópékkal megküzdjön.

Jelképet érzek abban, ahogyan Ábel az Úrnak 1966-ik esztendejé- ben angolul is megszólalt, hogy elmondja hargitai kalandjait. „In that

memorable year . . .“ Hiszen ezt az elegáns nyelvet már otthon tanulta! A kivándorlásra készülöket a telepítő vállalatok népszerű angol nyelv-tanra oktatták.

Ennyi tudománnyal, ha fel nem szippantotta őket a nagyvilág, anynyit legalább megkérdezhettek az Atlanti-óceán és a Nyikó partján: mi célra vagyunk e világon? Krisztus válasza oly egyetemes, hogy abban már nincs helye székelynek; az ördög sem a régi barátságos, akivel Csíkban mókázni lehetett. Egy síró-kacagó néger néz mélyen a kérdő szemekbe: azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne!

„Ahogy ezt kimondta, ismét kacagni kezdett, de nem egészen úgy, mint az előbb, hanem a keserves és az örökké hontalan ember könnyes kacagásával . . .“

„És éreztem, hogy a szívem megtelik nagy és általános meleggél, a lelkem megtelik a derűs idő nyugalmaival, és szemem megtelik a hajnal harmatával.“

Nincs ebben semmi damaszkuszi látomás.

A filozófia régiói felé röppentett kérdés a társadalmi-nemzeti kötöttség törvénye szerint — egyáltalán nem váratlan fordulattal tehát — nyílként a szülőföld talajába fúródik. Tamási, akár a legendabeli hőalapítók, ezen a helyen kezd építkezni. Újrateremti saját világát, amely zárt és tágas is egyben, minden ízében székely és általánosan emberi. Ez általános emberiben húsz százalékos a gyermekhalandóság. A lakosság-nak közel egynegyede napszámos. Az erdő a kapitalistáké. Vasúti közlekedés híján az ipar és kereskedelem középkori formáit éli. Benépesíti persze hétszínű virággal, agyaras vadkannal meg énekes madarakkal is. De mindenekelőtt a munka költészetével. Akik a székely valóság szociografikus képét kérték tőle számon, egy kis odafigyeléssel azt is megtalálhatták benne. Jegyzetfüzetébe s onnan könyvek lapjaira egy vérbeli realista sűríti megfigyeléseit.

„Jegyzeteimben helyet kért magának a táj, amely erdőivel és füves mezőivel játékot űz a gyakran változó fényben; helyet kerestek maguknak azok a madarak és más állatok, amelyek ott-honosak azon a tájon. S természetesen a fő hely az odaváló emberekre illette, kiknek gondolkodási módját és beszédét a magam írásaiból nagyjában ismertem. Érdekelt például, hogy a vadméheket miképpen fogják be; hogy a major, vagyis a községi juhos vállalkozó, tavasztól őszig miképpen gazdálkodik az emberek juhaival, miképpen csinálja a sajtot és az édes ordát, s egy juh után mit fizet a gazdának. Jólesett ismernem az asztalos vagy a kovács szerszámaikat, s a divatból kifelé menet közben az osztováta kellékeinek nevét.“

Tamási Áron, a lírai alkat, aki számos művének tulajdonképpeni hőse, a vándorló és mesélő szellem megtestesülése, a fantasztikum pantheisztikus vonzaskörében is egyik legtárgyszerűbb ábrázolónk. Életművében a székely valóság éppoly dokumentárisan fölmért, akár az alföldi parasztságé a Veres Péter-i monográfiában, vagy a moldvai népéleté Ion Creangă varázsosan fölidézett Gyermekkorában. (Egy Creangă—Tamási párhuzam kapcsán a közös alkati jegyek fölfedésének érdekes lehetőségei kínálkoznak. Erről másutt szólunk majd.)

A dokumentáris anyag, persze, Tamásinál mélyebbre csomagolt. Használóképpen jó néhány írásának szociális-gondolati magva is, különösen 1944 utáni korszakában. A bugyorbontogatás változatos örömei közben néhol a lírának sűrű vattafellegei között kell keresgelnünk. Ilyenkor az elmaradt gondolatiságért a nyelvezet vigasztal: a dámszarvasmód iramló Tamási-mondat. Oly időben pedig, mikor, Arany Jánossal szólva, a magyar nyelvre minden nyelv hat, kivéve a magyart, az effajta vigasz nem sértheti a társadalmi gondot, maga is társadalmi hivatású lévén.

4.

Az ábeli vágyakozás az otthoniasság érzése, az alkotó lét elemi feltetele után nem hordoz semmilyen meddő nosztalgiát. A húszas-harmincas évek kisebbségi érzésvilágának jobbik része: a talpraállás igénye dolgozik benne. A helytálló reménysége legelső fegyverként a tükröt adja a kezébe. Szembenézni az új történelmi viszonyokkal, és önmagunkkal, miként a *Czímeresek*ben teszi; olyan feladat volt ez, melyre a két világháború közötti erdélyi szellemi életben csak a legjobbak lehettek képesek. Tamási közéjük tartozik. Hogy hol rakta másként a szavakat — s velük természetesen az eszmei alapállás szavait —, elsősorban publicisztikai munkásságához kapcsolódó kérdés. Amit regényben, novellában felszínre hoz, azzal a magyar irodalom fő vonulatait gyarapítja. Nemcsak megmutat: igazságát el is akarja hitetni. Lírai alkatánál fogva ujjong, keserű mókát úz és átkot szór. Az ujjongás a szamaras Demeter Gáboré, hogy a piavei csata véget ért, s a halál szakadékában feltornyosult hullahegyeken nincs már férőhely a megmaradtak számára; új életet kell kezdeni. A mélységben, ahol az ember sorsa ül, a törekvésnek új forrásait kell megnyitni; azokat, amelyek ódon illúziók helyett cselekvő józanságot kínálnak, legalábbis egy időre. Az ábránd-egek leszakadott darabjai között téntfergők „mégsem üdvöt kiáltottak, hanem csúfolódást. Nem éneket, hanem röhögést. Nem hozsannát, hanem epét és ecetet. Pedig forradalom volt ez is.“ És a móka? Az is a Demeter Gáboré, himnusz egy számmal, de egyetlen kötőszavában sem a kötetlenség, az üres elmejárték időtöltő bukfence. Láncon csörög ez a móka, miként a medve szomorusága, minek a másik vége ott van a kényszerűség markában.

E kényszerűség társadalmi példáit gazdagon ontja Tamási, s nem igaz, hogy csak az indulás korszakában. A *Tűzet vegyenek* s a *Rendes feltámadás* közötti idő: másfél évtized. A szociális igazságtalanságot leleplező szenvedély csak növekszik áltál, hogy higgad, s lázongásának iránya is meghatározottabb. A kezdeti, általános szegénység kivilágított fapiacai, véreskévéjú búzamezői után elvezet bennünket a püspöki birtokra is, ahol Énekes és fia béreskedik. S ahol a korbácsos intéző mellett föltűnik egy tartósabb rabság fegyőre is: a gondolkodásé. Lét és gondolkodás folyondárjából szakítja ki magát Énekes a rendes feltámadás kürt-harsogásai közepette. Az általános emberi és kiváltképpen székely nyomorúságnak ez a Janus-arca Tamási legmélyebb megfigyelései közé tartozik, s tanulságos esztétikai paradoxon, hogy a *Rendes feltámadás* realizmusa például a fantasztikum elemei révén teljesedik ki igazán. Minden jó írás titka, hogy az elvontságnak milyen szféráiban fürdik meg, amitől is a tények elnyerik igazi értelmüket.

Az indulás és zenit korszakából a székelység felhős mindennapjainak megrázó dokumentumait olvashatjuk. A ballada és a sirató ének ősi műfaja Tamási keze alatt engedelmesen hajlik új tartalmak szolgálatába. Szép Domokos Anna könnye és átka: „Verjen meg az Isten, háborúcsinálók!” — Boda Ferus eszelős kiáltása égő házának árverezése közben: „Tüzet vegyenek!” — a zarándok földműves halálba fülő intése: „O, kössétek bé a szememet, vagy szúrjátok ki... Szakasszatok bátorságot a fákról!” — a puszta létért vívott küzdelemben naponta felújuló látomás, miszerint „Énlaka felett, a Firtos lova hátán, lehajtott fejjel elaludt a gondviselés” — a csöppenként gyülemelő fejszés indulat, mely Adyval új Dózsa Györgyöt kiált: „Én szabad székely voltam, de az urak elvevék szabadságomat, s most pálinkát kell nekik hordanom” — és a *Keserű kenyer* Szente Mózsijának új hegyi beszéde a nyomor-készlette gyilkosság állapotában: „Én vagyok a verejtékező ember, aki véremből új kicsi életet teremtettem. Én vagyok a kenyérkereső, aki magzatomért meghasítom a sziklát is, aki vétkézésem árán is szájába adom a kenyeret” — és az irredenta-nacionalista, úri társaságba berobbanó hadijelentés: „— Fiam született, plébános úr... — Milyen névre akarja kereszteltetni, Dózsa bácsi? — Úgy gondolom, hogy lenne György... — Dózsa György? — Az éppen. — Az már volt!... — egy volt... S ez lenne a második.” és az *Erdélyi csillagok* szerelmes párjának drámája, pohártörők kilátástalan vergődése, hűséges Mártonkák virradatvárása... — megannyi döbbenetes vallomás az egyensúlyát kereső *otthon* vergődéséről.

Romantika és szociografikus hűségű tárgyyszerűség, „tündéri realizmus” és móríczián súlyos léptű valóságábrázolás, biblikus látomás és már-már rideg részletmegfigyelés, mostanság véle kapcsolatosan szürrealistának nevezett hangvétel és mesés régiókban kalandozó szimbólumteremtő képzelet egyesül Tamási világának változatos képeiben. A húszas évek elején némely hangütése Szabó Dezső vijjgó hangskálájára emlékeztet, amiért is a nevezetes vita: Szabó-inas-e Tamási Áron? — kirobbant és javára csitult el. De a megváltó-szándékú kötöttség, az átélés közvetlensége és forrósága már első szavától kezdve sajátja; egyszeri és utánozhatatlan.

5.

Éppen ezért, mindmáig megszívlelendő példa abban, amiként művei legjavában tárgyához: az adott történelmi valósághoz viszonyul; abban a hitében, hogy az írás: közösségi küldetés. Mint ilyen, nem szabadhatja föl a világot esztétikai és politikai, dokumentáris és gondolati parcellákra. Egyéniségének kialakításában nem esztétikai rendszerek és irodalmi áramlatok között hányódva kereste a „szépet”. A művészetről kialakított elgondolásai elsősorban egy népi közösséghez, annak sorsához kapcsolódnak. Ha úgy tetszik: regionalista. Egyetlen és leghűségesebb muszája: a szülőföld emberi és tárgyi valósága. Tolla alatt így lett Amerika is nagyobbacska Székelyföld. De ebben a nemcsak magatartásbeli, hanem tematikai, érzésheli kötöttségében is a regionálisat általánosabb szférákba tudta emelni.

Például a folklór elemeit.

De Tamási nem helyi szint, szokást, közmondást gyűjtögetett; nem volt folklorista, amiként Bartók sem nevezhető népdalgyűjtőnek. A bib-

likus groteszk és fantasztikum, a ballada vagy népmese elemeit napjaink modern prózája és dramaturgiája is fölhasználja a formakeresés lázában. Igaz, hogy kortársai közül legtöbbet merített a tájnyelv s a szóbeli népköltés kútjából. De mindez utolsó cseppig fölszívódott és minőségileg átalakult egyéni alkatának érrendszerében. Mese-novelláiban Jónak és Rosznak szokványos küzdelmét a határozott bölceleti és moralista hajlam és a rendkívüli aktualitás-érzék váltja föl. Szép Domokos Anna balladája a sorstragédiák égbevesző útja helyett váratlan, de törvényszerű fordulattal az aktualitás, a politikai közéletiség felé irányul. Átkát a háborúcsinálókra szórja. A közéleti ihletésű tendencia — bizonyos tudat- és valóságalkító szándék — Tamási életművének egyik legvonzóbb sajátja. Tendenciózus ábrázoló; a moralisták szenvedélye él benne. Erkölcsi-etikai és politikai nézeteit nem rejtí az objektivitás vas-redőnyei mögé. Mivel nem halhatatlanságra, hanem visszhangra vágyott, sohasem is kacérkodott a „tisza irodalom“ illúziójával. Mindig fájlalta, hogy könyvei nem jutottak el a székely parasztság nagy tömegeihez. Mire a kulturális forradalom sodrában eljuthattak volna: a dogmatikus kritikai szükkeblőség hosszú időre elzárta előtte az utat.

A tendencia fogalmára manapság úgy tekintenek egyesek, mint pápua az ültetvényesre: mélységes gyanakvással. Pedig a tendencia — és a velejáró közlési mód demokratizmusa — nem lehet akadály semmilyen merész újításnak. E téren átmenetileg vallott irodalmi kudarcaink nem teszik kétségessé, hanem inkább kihangsúlyozzák az eredeti jogaiba visszaállított tendencia szükségességét. Azét tehát, amely az élet valóságos tényei előtt nem fölmenti, hanem elkötelezi és könyörtelen igazmondásra kényszeríti az író; amely eszme és valóság között nem szakadékot, hanem termékenyítő kölcsönhatást teremt; amely az eszmét nem téveszti össze az eszményivel, a lehetségest a valósággal s Pangloss úr orákuluma szerint, a változó világot minden világok legjobbjával. Vagyis nem eltávolít, hanem azonosít egy közösség legmélyebb törekvéseivel.

Tamási Áron elkötelezettsége legjobb műveinek tanúsága szerint ilyen jellegű.

A székelyről szólva a székellyel szól; nem csupán annak nevében, hanem a bőrében, húsában is. Az őseivel szól, akik ősi szellemi fegyvereiket — a népmesét és a balladát — adják a kezébe megújítás és használat végett. A kívülről vagy éppenséggel felülről gyakorolt vélekedés helyett belülről szól; ez szabadsága és korlátja is. Szabadsága az otthonos mozgásban, az ellenségek közötti biztos eligazodásban, a tárgyi és természetzi világ életreklentésében. Amihez hozzányúl, mintegy varázsütésre tárja föl mélyebb jelentését. Az élet margójára kerültek s a részegmód kotyogó nyomorúság-szekerek neki vallják meg sorsukat. Az általános elidegenedésben — mikor az erdők s a lelkek rengetegeiben egyaránt csatognak a gyökérirtó fejszék — a jóakarát is visszajára fordul; a *Népszakértők* segítő szándéka a leégettek gúnykacájába fullad.

Kevesen vannak e korszak irodalmában, kik a székelység közérzetének elásott szelencéit oly könnyedén nyitják föl, mint Tamási. A népelet belső bizalmasának indult Nyíró József, de kezdeti szívenütő igazságait elkótyavetyélte a tapsos sikerek ölében. A Küküllő-mentén Kovács György feszítette ki átfogó freskók vásznait, s a havasnak másik oldalán Salamon Ernő szól a kommunista eszmeiség szintjén; Udvarhelyt

Tompa László fűrösztgette a reménység pejlovait, Tomcsa Sándor álmodott piramist és pálmát a poros akácok helyére s az ifjú Bözödi György szinte gyerekkövel írta meg székelyföldi monográfiáját, amely e korszak egyik legmaradandóbb dokumentuma.

Divat volt egy időben az említetteket indokkal vagy indokolatlanul, de mindenképpen az uniformizálás gyanús igényével, erőszakoltan összevetni, egymásnak ugrasztani. Az írók nem bottal: íróval a leghatásosabb agyoncsapni. Kétségtelen, hogy mindahány más szín, másfajta érték, s tisztultabb vagy homályosabb eszmeiség hordozója. Az olvasó kritikai eligazítása eszmék, stílusáramlatok között nem az akadémikusok szeszélyes igénye. Akkor válik azzá, ha elfelejti, hogy ami az egyik írónak erénye, a másiknak bűne lehet éppen; az általános nyelvi elszürkülésben Tamási nyelvteremtő ereje például így minősült a stílromantika gyöngeségévé, Jégtörő Mátyással szálló képzelete „miszticizmussá“, mi több: némelyek magyarázatában a lélekvándorlás hitévé.

De nézzük szabadságának határait is.

Ugyanaz a kéz vonta meg, amely mítoszalkotó, mesemondós kedvébe járva föl is oldotta őt a kicsinyes realizmus bilincseiből: a szülőföld visszahúzó ereje. Ez veri nyűgbe s tartja fogva pillantását.

„Nem öröm és nem fájdalom ez az érzés; nem szárnyalás és nem is megenyhülés.“

Hanem inkább az a kehely, amelyben a földi élet levének kivonatát találja. Egyben az írás értelmét is. Az egyetemes létben egy sajátos nemzetiségi lét boltozatainak fenntartó szolgálatát, a szociális igazság ábeli zászlajával a kezében. A titokzatosnak nevezett, mérgező és gyógyító, józanító és kábító fűszereket egyesítő ital, melyet az árnyas szülőföld nyújt feléje: valóban elhomályosítja nemegyszer a látását. A tápláló kötöttség ilyenkor visszajára fordul; a helyi színben — hacsak villanás-szerűleg is — a helyi gondolkodás veri bilincseibe. Az egyetemes felé törekvő regionalizmust a provincia, az ősi katolikus ejti foglyul s rántja le korszerűtlen nézetek szintjére. Háromágú csillagának egyik sarka: a Keresztény — amit enyhe zavarral „ősi értelmében“ állít az ifjú nemzedék eszményei közé — kétségtelenül az emberi haladásról alkotott fogalmának ellentmondásai közé tartozik. A már említett *Rendes fel-támadás* trombitaszavából az eretnek voltaire-i kacaja hallik, s egy lépéssel odébb a hívó Tamási formálja önmagát a katolikus tudatvilág képére, bár egy kacsintással azt is tudunkra adja, hogy a szeplőtelen fogantatást nem értelmezi szó szerint. Az örökös és láthatatlan bilincs: a közösségi gond és társadalmi hivatásérzet, mely „önmagában is elegendő volna ahhoz, hogy az ember soha szabad ne lehessen“, így válik nehezebbé olyan fölös súllyal, mit a korszak legjobbjai már az indulásnál elvetettek maguktól.

6.

Rendkívüli tehetségére vall, hogy szemléletbeli ellentmondásainak ólomnehezékeivel is a huszadik századi magyar próza csúcsait járta meg, új magaslatokat hódítva. Egy időben divatos írónak számított; általános és szakadatlan közönségsikerét a vaskosabb realizmus nevében könnyedén írták a rovására. Ő maga nem hódolt semmifajta irodalmi divatnak;

Nagy István: Önarckép

Nagy István: 1. Krumplihámozó lány; 2. Férji-portré

3. Tél a hegyekben

saját természetének engedelmeskedett. Nem lehet büne, hogy a pusztaszórakozásra-vágyók azt emelték fényre műveiből, amiben ártatlan, könnyed elmejátékot sejtettek. A siker oldaláról tekintve könnyű volt őt olyan gyanúba keverni, hogy a kedély — a facsaratosan székely és romolhatóan — nem hagyott benne helyet mélyebb társadalmi tartalmaknak. Az elmarasztalás csak fokozódott a személyi kultusz korszakának rideg viszonyai között, amikor is Gorkij sötét tónusait kérték tőle számon.

Az is igaz, hogy némely rajongója többet ártott neki, mint az eszmei ellenfelek túlzása. A zszurnalista lelkesedés Farkaslakára utazva — mint a Fidzsi-szigeteken a fejevadászt — úgy keresi s költi bele minden bokorba a sóvidéki társasjátékot. Ragya Kettőt és Ugyebár Tallért; a legendát, misztikumot, „ősi keletit“, mókát és fortélyos replikát. Mindezek a félreértés fölfedezései. Hogy Tamási regionális motívumainak mélyebb jelentéseit is megértsük: mélyebbre kell tekintenünk a székely népéletben is. A „feleselő novella“ csattanóin valóban a polgár nevet inkább. A székely csak rábólint: igen, így kell ezt mondani. Egyik az elmeszlikrát, másik a parazsat — a talpat égető parazsat — veszi tudomásul. A figyelmes olvasó azonban különösebb szociográfiai tanulmány nélkül is megérzi Tamási művében a két világháború közötti korszak jégeső-szagát; a deszkás vándorok és halottak módjára pappal búcsúztatott kivándorlók történelmi szorongását.

Akik boldog és játékos önfeledtséggel vádolták, műveinek virágmin-tás szövetében nem vették észre a drámaiság fekete szárait; fülük nem fogta föl az ábeli létforma — az otthontalan hányattatás — sikolyát.

Öreg legenda már, Mikes Kelemen előtti, a székely „veleszületett“ humora és helyzetben felülkerekedő, mókázó hajlama. Ennél is ősbibb azonban a *helyzet*, melyben a *hargitai sast meg kellett enni*, bárminő kacag-tató volt is a látvány. Az effajta karmos kacagásból nem nehéz kihallani a riadt szív dobbanásait.

A fogyhatatlan derű és játékos kedély hullámmásában pedig egyszerű-csak feltűnik előttünk a tenger habjára csodálkozó gyermek, akire a nevetés forrásainak kutatása közben Bergson figyelt föl. A hullámok szüntelen kergetik egymást, nyugalmat és egyensúlyt keresve. A parti homokig futó csipkefodrok mélyebb rengések mozgó formáit rajzolják. A gyermek tenyéryní vizet merít, majd elbámul azon, hogy pillanatok múl-va csak néhány csepp marad belőle. De az a néhány csepp sósabb és ke-serűbb víz, mint a hullámé, amely fölvetette. Ilyen természetű Tamási Áron pezsegő vidámsága. Az olvasó pedig, aki szájához emeli, hogy meg-ízlelje, az édes kortyintásban jó adag keserűséget talál majd, amin hosz-zsan eltűnődhet.

Emlékszem az öröme, mikor Tamási Áront megismertem és útjai-mat egyengette. Az utat, amely az irodalomból *visszafelé* vezet: a *való-ságba*. Az otthonteremtés cselekvő érzésével a szülőföld forrásai felé...

Bizonyos, hogy mai olvasóit is ilyen irányba vezeti.